

France Bezljaj (s sodelovanjem V. Suyerja)

Filozofska fakulteta v Ljubljani

LIBER DE SIMPLICIBUS BENEDICTI RINIJI

Pred skoraj sto leti je B. Šulek izdal Jugoslavenski imenik bilja¹, kjer je v uvodu opozoril na rokopis L. d. s. B. R., datiran z letnico 1415, ki ga hrani knjižnica svetega Marka v Benetkah. Kodeks obsega 458 barvnih ilustracij zdravilnih rastlin in na drugi strani posameznih listov so poleg različnih podatkov in navodil zapisana tudi njihova imena v latinščini, grščini, arabščini, nemščini in v jeziku, ki je označen »sclavonice«. Šulek si tega beneškega rokopisa ni sam ogledal, sporoča samo, da je včasih zelo težko čitljiva slovanska rastlinska imena z velikim trudom prepisal zanj profesor Šime Ljubić, čuvar narodnega muzeja. Imena so se zdela Šuleku hrvatska. Nekaj jih je še v rabi na hrvatskem ozemlju, so pa vmes tudi takšna, ki danes niso več ugotovljena med ljudstvom. Nekaterih imen ni bilo mogoče smiselno prebrati. Posebej pa je opozoril na nekatera imena tipa *jutrocel*, *očun*, *ovanj* — *očas*, *opaš*, ki so gotovo slovanska po izviru, vendar živa samo v češčini. Zdelo se mu je verjetno, da so bila nekoč znana tudi med Hrvati, a so se v teku stoletij pozabila. Zbral jih je gotovo razgledan Hrvat, ki pa jih najbrž ni sam vpisal v kodeks, sicer ne bi bilo med njimi toliko napačno napisanih, da si komaj predstavljamo, kako bi jih bilo treba prebrati.

Šulekov Imenik bilja zajema ljudska rastlinska imena iz različnih objavljenih in rokopisnih zbirk, ne samo srbohrvatskih, ampak tudi slovenskih. Med slovenskimi viri, ki so mu bili na razpolago, navaja tudi F. Erjavca Iz potne torbe, objavljene v Letopisu Matice Slovenske leta 1875.

Isto leto kakor Šulekov Imenik pa je izšlo nadaljevanje Erjavčevih popotnih zapiskov v Letopisu 1879 in tam najdemo slovensko narečno *očum* »Colchicum autumnale« (Vrsno) poleg *močunec* (Podgorje)².

Fitonim *očun* je pred Erjavcem zapisal že Caf v Prekmurju, toda Cafovo slovarsko gradivo je uporabil šele Pleteršnik 1894. leta. Verjetno prvi pa je zapisal *ovzhun* »Crocus sativus« botanik Karl Zois v Bohinju (NUK II c 183, Msc. a).

To ime bi moralo vzbuditi prvo, vsaj rahlo zanimanje, da bi nekatera rastlinska imena v Rinijevem herbariju utegnila biti tudi slovenska. Preseneča nas, da se ni za to nihče zmenil. Tudi novejši kratki namig, da so pri Riniju poleg čakavskih tudi slovenska imena³, so prezrli vsi, ki bi se morali poklicno zanimati za vprašanja kulturnih spomenikov.

A tudi v srbohrvatski strokovni literaturi po Šuleku zaman iščemo kakšne temeljitejše študije o Rinijevem kodeksu. Nihče ni teh slovenskih imen, ki jih je približno 370, natančneje analiziral. Dokaj na kratko je zavzel do njih stališče

¹ B. Šulek, Jugoslavenski imenik bilja. Troškom Jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih. U Zagrebu 1879.

² Letopis Matice Slovenske za leto 1879, str. 124-5.

³ F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana, 1969, str. 151.

Vatroslav Jagić, ki pravi: »... gde... takže nazvanija rastenij sclavonice, t. e. na jazyke serbsko-chorvatskom. K sožaleniju rukopis^b ne iščerpana, ne skazano, otkuda dostalosja venecijanskomu mediku južno-slavjanskij material, no kak izvestno, Dalmacija nachodilas^b togda pod vladyčestvom Venecii.«⁴ Jagić se je torej naslanjal samo na Šulekovo poročilo in si rokopisa ni sam ogledal.

V novejši Enciklopediji Jugoslavije V 504 (pod geslom Leksikografija) pa beremo: »Jedan od najstarijih leksikografskih radova iz tog prvog doba (15. i 16. stoljeće) naše leksikografije jeste golem botanički arapsko-grčko-latinsko-hrvatski rječnik (Liber de simplicibus) koji se čuva u Veneciji. Donedavna se avtorstvo toga rječnika pripisivalo mljetačkom liječniku Benedictu Riniju i njegovo pisanje stavljalo se u 1415, ali je sada utvrđeno, da ga je oko 1449 pisao u Zadru zadarski liječnik Nicola Roccabonella. Kako ovo djelo donosi uz tekst i slike pojedinih biljaka, ono je naš prvi slikovni rječnik.« Pod geslom je podpisan V(alentin) P(utanec), znanstveni sodelavec instituta za jezik JAZU, znani romanist in zaradi njegove tako jasno in odločno podane izjave smo za vrsto let opustili sum, da si je treba beneški herbarij поблиže ogledati. Šele zaradi drugih, zgodovinsko botaničnih potreb smo kasneje posegli po italijanski strokovni literaturi, ki jo V. P. citira med svojimi viri informacij. To je v prvi vrsti M. Minio⁵ in E. de Toni⁶.

Pri določanju avtorstva novejši Minio opozarja na dosedanje napačno tolmačenje citata »ut sexagenarii mei Nicolai Roccabonella Coniclanensis, phisici, aetas frustra non elabatur« v tekstu. Preje so brali *mei* kot genitiv od *meus sexagenarius*. Razumeti pa bi bilo treba *mei* kot takrat pri beneških notarjih rabljeno formulo »v moji navzočnosti«. Dvomi v avtorstvo Rinija so se pojavili že pred Minijem. Znano je samo, da je kasnejši Alberto Rinio po svoji smrti 1604 zapustil kodeks knjižnici dominikanskega samostana, kjer so ga čuvali do l. 1789, ko so ga izročili knjižnici svetega Marka. Izredno natančne barvne ilustracije je povečini naslikal beneški slikar Andrea Amadeo, toda zadnje od 458 podob kažejo že poteze druge slikarske roke. Nikjer v italijanski strokovni literaturi pa ni bilo mogoče najti podlage za trditve V. P., da je kodeks nastal v Zadru leta 1449. Minio, ki objavlja tudi rodovnik Nicola Roccabonelle (rojen 1386, umrl 1459), navaja samo, da je bil »phisicus« v Zadru vsega skupaj necela štiri leta, od 1449 do 1453. Zelo hipotetično in previdno pa domneva Minio, da je kodeks, ki je bil plod štiridestletnega dela, dokončal v Zadru, kjer je takrat živel tudi nemški apotekar Johann Reinhardt iz Aschaffenburga. Ker Minio dvomi, da so slovanska imena v kodeksu hrvatska, suponira možnost sodelovanja obeh lekarnarjev pri vpisu nemških in po Miniju najbolj verjetno čeških imen. Pri tem se sklicuje na poznavalca starih hrvatskih tekstov in hrvatskega zadrškega narečja profesorja Prago, ki namerava o tem napisati posebno študijo. Žal pa se nam ni posrečilo najti v italijanskih bibliografijah zadnjih dvajsetih let članka te vrste.

Ker V. P. ne navaja drugih virov, je svoje trditve prikrojil torej popolnoma samovoljno. E. de Toni, avtor doslej najboljše, predvsem botanične analize

⁴ V. Jagić, Istorija slavjanskoj filologii, Moskva, 1910, 13.

⁵ Michelangelo Minio, Il quattrocentesco codice »Rinio« integralmente rivendicato al medico Nicolo Roccabonella. Atti dell' Instituto Veneto di scienze, lettere ed arti, Tome CXI, 1952-55.

⁶ Ettore de Toni, Il libro dei Semplici di Benedetto Rinio. Memorie della Pontifica Accademia Romana dei Nuovi Lincei. Serie seconda. Vol. V, 171-279 (1919). Vol. VII, 275-398 (1923); Vol. VIII, 123-264 (1925).

Rinijevega kodeksa pripušča sicer možnost Roccabonellinega avtorstva, trdi pa, da je mogoče v pisavi fitonimov razpoznati več različnih rok. V svoji deskripciji navaja s kurzivo tista, ki jih pripisuje kasnejšim glosatorjem. Pri sedemindvetdesetih rastlinah od štiristo osemindvetdesetih pri Riniju ni navedenih slovanskih imen. Prva roka (po de Toniju) jih je vpisala triindvetdeset. Vseh nemških imen je samo petinšestdeset, od tega petindvajset od prve roke. Kasnejši vpisi so tudi pri arabskih, latinskih in grških imenih. Po Miniju razlike v pisavi niso tako izrazite, da bi z gotovostjo mogli sklepati na več avtorjev. Dobe- sedno pravi: »Lahko trdim, da je roka ista in je kronološka razlika v smislu kasnejšega nastanka minimalna. Tiste male časovne razlike gre pripisati izključno različnim pogojem okolja, trše kaljeni konici peresa, črnilu iz šišk z železovim oksidom namesto s črnilom iz saj. Toda duktus ali poteza roke in struktura sta absolutno povsem ista in med obema razdobjema ni opaziti nobene starostne degeneracije... Gre skratka za dodatke, ki jih je avtor napravil v Zadru, in sicer v dobi štirih let.«

E. de Toni opozarja že takoj v uvodu, da je bila beneška republika prva država v Evropi, ki je uvedla strog nadzor nad surovinami⁷, iz katerih so po večinoma tajnih receptih varili ekstrakte in tinkture, po katerih so sloveli beneški zdravniki. Morda nam to nekoliko osvetli problem dvojnega avtorstva. Rinio je »medicus« in Roccabonella »phiscus«. Kodeks je nastal iz težnje, da se pri nabavah surovin v različnih področjih, s katerimi so imele Benetke trgovske zveze, kolikor mogoče izključijo pomote in zamenjave. Pri nastanku kodeksa so se verjetno posluževali ne samo strokovnih medicinskih tekstov, ki so se razvili iz Dioskoridove tradicije⁸, od koder so prevzeta grška, latinska in arabska imena, ampak tudi starejših, neohranjenih beneških predlog ali nabavnih seznamov. Težko si je predstaviti, da bi nemški apotekar v Zadru še narekoval Benečanu oblike *Sanctioannes crut*, *Anpric crut* (*Ampherig kraut*), *Muoter crut*, *Cletencrut*, *Blutcrut* poleg *Bont craut* (*Wundkraut*). Sodeč po grafiki tudi niso izpisana iz starejših ali sodobnih nemških predlog. Marzell, *Die deutschen Pflanzennamen*, navaja npr. v svoji historični dokumentaciji za 12. in 13. stol. *wntcrut* »Bugula«. Pisava *Bernclo* (*Bärenklau*), *Staborç* (*Stabwurz*), *Avren* (*Haferen*), *Huen camp* (*Hahnenkamm*), *Asnus* (*Haselnuss*), *Levervorç* (*Leberwurz*) in podobno kaže, da je Benečan po posluhu prilagodil svoji grafiki nemško izreko, slišano iz različnih ust. Po de Toniju je mogoče v teh nemških imenih zaslediti elemente koroško nemškega narečja, ne pove pa, žal, na katero germanistično literaturo se je pri tem opiral.

Od petinšestdeset nemških imen jih je triinpetdeset vpisanih na prvih 79-ih straneh (od tega 20 s prvo roko). Kasneje so nemška imena zelo redka, pet jih je vpisanih s prvo roko in sedem naknadno. To pomeni, da so bili pretrgani stiki z dobavitelji na nemškem jezikovnem območju.

Tudi slovanska imena dajo slutiti, da so bila vsaj deloma prepisana iz starejših beneških predlog. Drugače bi si težko razložili, da najdemo npr. med arabskimi

⁷ Staroitalijanski termin *sèmplici* s pomenom »zdravilne rastline« se je razvil iz srednjelatskega *medicamentum* (*medicina*) *simplex*, Battisti-Alessio, DEI V, 3451.

⁸ Dioskorides, *De materia medica*, anno 77 p. Chr. n., je prvo delo z ilustracijami zdravilnih rastlin. Toda celo cerkvenoslovanski medicinski priročniki uporabljajo samo učena imena, npr. *Hodoški zbornik* iz l. 1390 in *Hilandarski rokopis* št. 517. Glej Srpska medicina od IX.—XIX. veka, SANU, Beograd, 1969, in *Sedamsto godina srpske medicine*, SANU, Beograd, 1971.

sinonimi za Tanacetum vulgare obliko *Sebenich*. Po vsej verjetnosti je to treba brati *šebenik ali *šebenica. To je danes na slovenskem Krasu najbolj razširjeno ime za Cheirantus cheiri; pri Riniju je to (vpisano naknadno) *gliubiča suta* (= *ljubica žuta*), kar je nedvomno hrvatsko, toda sinonim *virole buote*, kakor bere de Toni (Šulek *suote*) je kljub nerazumljivosti verjetno slovenski, kakor npr. *virole bele* »Matthiola incana«, *Šebenik* je na slovenskem jugozahodu tudi priimek; etimologija zanj ni znana. Če bi ga bilo mogoče povezati z dalmatinskim toponimom *Šibenik*, bi mogli suponorirati izhodišče **šēb-*. Toda Skok, ERHS III 390, izvaja *Šibenik* iz *šiba*.

Samo skrben in natančen semitološki pregled arabskega gradiva pri Riniju bi pokazal, ali je primer *Sebenich* osamljen. Tudi za Dictamnus albus, ki se danes imenuje slovensko *jesenik*, *jesenek* in sbh. *jesenak*, pri Vuku *pitomi jasen* je kasnejši pripis med arabskimi imeni *jasena*, *jaseni*. Italijanski komentatorji niti arabskim niti slovanskim imenom pri Riniju niso posvetili globlje pozornosti. Zanimivo pa je, da si je leta 1571 ali 1572 verjetno že iz poliglotskih nagibov prepisal iz Rinija arabska in slovanska imena polihistor Ulisse Aldrovandi. Njegov rokopis je ohranjen v Bologni in ga bo nedvomno treba pritegniti k analizi Rinijevega gradiva. Aldrovandi imenuje jezik že ilirski (nomi illirici) in ne več »sclavonice«, kar se v beneških virih ne uporablja samo za čakavščino ali srbohrvaščino nasploh, ampak regularno tudi za slovenščino⁹.

Žal se je naročilo mikrofilmov beneškega in bolonjskega teksta nepričakovano dolgo zavleklo. Tudi v zagrebških knjižnicah ni na razpolago fotokopij in zato se še ni mogoče lotiti sistematične lingvistične analize imenskega gradiva. De Toni sicer očita Šuleku pomanjkljivo botanično znanje. Kar stošestdeset rastlinskih species je napačno identificiral po Linnéjevemu sistemu. Vendar se pri branju slovanskih imen opira na Šuleka in samo izjemoma predlaga drugačno dešifracijo. Preostra obsodba Šuleka¹⁰ pri Miniju je seveda tendenčna in za nas nesprejemljiva. Poudariti pa je treba, da je Šulek dokaj samovoljno ravnal z Rinijevim gradivom. Ni ga objavil v celoti, kakor mu je očital Jagić. Težko je reči, zakaj je namesto *beli tarn* zapisal kar *beli trn*; verjetno bi takšna grafika za *r* — sonans kmalu vzbudila dvome v njegove trditve. Skrivnostno ime *carviča* »Pimpinella saxifraga«, ki ga je po Šuleku celo Skok sprejel v svoj etimološki slovar (II 55), je treba torej po vsej verjetnosti brati *krvica in ga včleniti v beneškoslovensko sfero. Sporadično se takšni refleksi pojavljajo tudi ponekod na čakavskem ozemlju¹¹. Če primerjamo branje *Čugl beli (žulj?)* pri de Toniju, *cugl beli* pri Šuleku, mu lahko očitamo vsaj površnost. Vrsto imen, ki jih navaja Šulek, zastonj iščemo pri de Toniju in jih bo mogoče ugotoviti šele iz fotokopij Rinijevega originala. De Toni popravlja Šuleka samo v najbolj evidentnih primerih, morda ne več kot petnajstkrat. Pri Šulekovem *ochyun* »Colchicum« namesto *ochun* pravi de Toni (V 222), da je Šulek skombiniral to iz dveh imen. Za *Crocus sativus* je slovansko ime *lochyon*, korigirano že pri Riniju v *lochyun*, kar Šulek sploh ne navede.

⁹ Glej številne dokaze v listinah, ki jih je objavil Podrecca Carlo, Slavia italiana, Cividale, 1887.

¹⁰ Prim. Šulekovo bibliografijo v Ljetopisu JAZU, 1896, 100—193, in v Biographisches Lexicon Osterreich-Ungarn, XXXII, 144—147.

¹¹ B. Finka, Čakavsko narječje, Čakavska rič I, 1971, str. 21—22.

Če je ime *očun* ohranjeno v slovenščini, je bilo seveda pred pol tisočletja lahko znano tudi dalje na jugu. Po splošno sprejeti Kořínekovi etimologiji (LF LXV 443) je to substantivizirani adjektiv **ot-jun*¹², kjer je prepozicija *ot-* izpričana v najstarejšem pomenu kakor litavsko *at* »wiederum« ali starovisokonem. *it(a)* »wieder, zurück«. Pomen je torej »znova mlad«. Staročeško *ocún*, danes *ocoun* »Colchicum« poleg *coun* »poganjek na trti«; narečno tudi *bacoun* »Colchicum«, slovaško *odún*. Machek, ESČ² 408, domneva, da živi ta osnova dalje tudi v bolgarskem *kačun*, *kačunka* »Colchicum« in »Crocus«. Pritegniti bi bilo treba tudi srbohrvaško *kačun* »Colchicum« in »Crocus«, ponekod na vzhodu poleg *kačun* »Orchis«. Makedonsko *kačunka* je »*Galanthus nivalis*«. Poleg češ. *bacoun*, sln. *močunec*, blg. *kačun* nas oblika *ločun ne preseneča; izolirana arhaična beseda se je naslonila na katerokoli bolj domačo osnovo.

Zanimiva so tudi nekatera druga imena, ki jih je Šulek izpustil. Pri »*Linum usitatissimum*« navaja Rinij poleg *lan* tudi sinonima *Chelche* in *Sgribe* »stupa«. Na prvi pogled spoznamo v *sgribe* refleks za csl. *izgreb*¹², *izgrěb*¹² »stupa«, ohranjeno v poljskem *zgrzebi*, *zgrzebie*, belorusko *zrebbje*, *zrebnina*, slovaško *z(h)rebe*. Za srbohrvaščino je izpričano samo v Stuličevem slovarju *izgrjēbi*. Slovensko je *zgrebi* s končnim padajočim naglasom znano v Prekmurju poleg *zgrebíce*. Pletersnik navaja poknjženo *izgrebi*. Sinonim je sln. *kolke* »Werg« poleg *kolča*, *kolčaj* »šop, šop lanu«, sbh. *kuk*, *kuka*, *kučine* »Werg«, *kučica* »snop lanu«, mak. *kolčišta*, blg. *k¹²lčišča* »Werg«. Izposojeno je tudi romunsko *câlți* »Werg«. Samo sodelovanje s strokovnjaki za čakavska narečja nam bo moglo pojasniti, če je izven slovenščine mogoč tako zgodnji prehod prepozicije *iz-* v *z-*¹² ali je *-i-* v *sgribe* čakavski refleks za *-ě-* ali pa je treba rekonstruirati *zgrābe s končnim naglasom. Začetki moderne vokalne redukcije v soseščini *-r-* so v tem času mogoči povsod na slovenskem ozemlju in pisava *-i-* za reduciran vokal ni nič nenavadnega. Isto velja za *Chelche*, kjer je verjetno res *-e-* namesto *-o-* v originalu, ki ga bo treba seveda ponovno vsestransko pregledati. Toda na enak način z *-e-* je pisano tudi *Telsticoren* »Inula helenium« (= *tolsti koren*). Tudi pisava *Lepuch* govori za končni naglas *lapuh. Zapisa *sucvo* »Uva passa« besedotvorno ni mogoče razložiti; najbolj verjetno je treba brati *suhō in enako *Suchvi pizeče* »Grana sicca uvarum« *suhī ali *suhē in verjetno *pečce.

Šele analiza izvirnika bo pokazala, ali je pravilno de Tonijevo branje *violate buote* ali Šulekovo *suota* »*Cheirantus cheiri*« kot sinonim za *gliubiča suta*; *-l-* je izpuščen tudi v primeru *basam* in na drugem mestu bere de Toni *Boch ternulie nesrelle*, kjer gre očitno za *sok*; *violate buote* more biti **žo(l)te* ali **žo(y)te*. Oblike *vulch* »*Aristologia longa*« ali *podsolnač* »*Heliotropium*« so v tistem času seveda bile mogoče tudi že v Dalmaciji, toda zveze *Volčge iabolcha oble* ali *volčge iabolcha vele* govore za slovensko izgubljanje neutra, ki je zaradi današnje razširjenosti nastopilo verjetno že zgodaj.

V primeru *Pisgi iasilra* »*Cynoglossum officinale*« (Šulek bere *pesyrazika*) je seveda jasno, da gre za kalk po latinščini. Slovensko je danes *pasji jezik*, Šulek navaja po Belostencu tudi kajkavsko obliko *pesji jezik*. Najbolj verjetna rekonstrukcija branja bi bila **pəsji jezik(a)* z dokaj pogostno genitivno končnico tudi

¹² Skok, ERHSJ I, 739, navaja za Istro 1275 zvan poleg *izvanji* in 1453 *zručiti* za Krk.

v pisavi latinskih imen. To je nedvomno samo v slovenščini mogoča oblika z grafično substitucijo *-i-* za stari polglasnik.

Za »*Cyclamen europaeum*« bere de Toni slovansko *scrisalça*. To ne more biti nič drugega kot današnje slovensko *kržič*, *kržeč*, *kržič*, *krišič*, *keršec* itd. »*Cyclamen*«. Zapis je verjetno genitiv *krželjca. Ni nujno, da v zapisih *Drivo od aloe*, *Drivo od ba(l)sama*, *Drivo ut cetrun*, *Drievo ut naranče* vidimo brezpogojno čakavske oblike. V čakavskih tekstih 15. stol. je seveda regularna oblika *drivo*, *driva*¹³. Toda redukcija enklitike *ut iz od* je sumljiva za čakavščino. Sintaktična konstrukcija ni nič nenavadnega, Miklošič, Lex. 532, navaja *věnъcbь otъ tьrni*. V sodobnem rezijanskem tekstu beremo akuzativ *lisnica vot doba*, v Matičetovem zapisu *lišnika vot doba*¹⁴ »želod«. V gradivu za lingvistični atlas Slovenije za Benečijo, Posočje in okolico Kopra je vrsta primerov *drivô*, *drîŷ*, *drîæŷje*, *drîéŷle* itd., ne glede na to, da je *-i-* lahko tudi grafična substitucija za reducirani *-e-*. Ker gre v zgornjih primerih za eksotične rastline, uvažane preko morja, so bila slovanska imena najbolj verjetno potrebna za pojasnjevanje naročil nakupovalcem ali pomorščakom slovanskega rodu. Pri Riniju najdemo še *Slatko drivo*, kar je Šulek popravil v *drvo*, *Bosige drivo*, *Resanadrivi* in samo enkrat *Derva jabucha*.

Isto velja za primere *orih*. Štokavščina kaže reflekse za *orъchъ, kajkavščina in velik del slovenščine govori za *orechъ, čakavščina in zahodna slovenska narečja pa imajo osnovo **orěchъ*¹⁵. Pri Riniju imamo *Orhic od Indie*, *Orich Muscan*, *Orich*. V Istrskem razvodu 1275 beremo *oreh*, Mažuranič, 839, citira čakavske oblike *orih*, *orieh*. Gradivo za lingvistični atlas Slovenije pozna oblike *ôrih* za Goriška Brda, *ŷôrih*, *orîh* za slovensko Istro in Kras, ne glede na to, da je *-i-* lahko samo grafična substitucija za reducirani *-e-*.

Pri vseh teh oblikah nikoli ne bomo mogli z gotovostjo vedeti, iz katerega jezikovnega okoliša so bile prevzete. Isto velja za opozicijo *divji* proti *pitom* »cultus«, kar navaja Pleteršnik za slovensko Istro. Na Krasu je danes *pitan* »cultus«, toda iz vzhodnoštajerske oblike *pitoven* smemo sklepati, da je po asimilaciji iz prav tako izpričanega *pitomen* nastalo po haplogiji kraško *pitan*. To je najbolj verjetno izhodišče pridevniškega tipa *lastiven*, *kupiven*. Pred vojno so pisali *volivni knez* (iz njihovih vrst so volili cesarja) poleg *volilna pravica*. Prekmursko je *pitaven* »sodnijski«.

Pri Riniju je za »rdeč« dosledno rabljena oblika *čerlèn*, npr. *Cerlena meta* »*Origanum vulgare*«, *Viola cergliene* »*Matthiola incana*«, *Mach cerlyeni* »*Papaver rhoeas*«, *Sandali cerlyeni* »*Pterocarpus santalinus*«. Pri Trubarju imamo *zherlen*, pri Megiserju *zherlèn* (Ramovš, HGr. II 96). Beneške grafične substitucije so zelo nedosledne in ne dopuščajo nobene gotovosti pri razlikovanju *c* in *č*. Hrvatske oblike so značilne za Kvarnerske otoke, Primorje in Liko. Gotovo pa Benečan 15. stol. ne bi bral zapisa *çemericha cerna* »*Helleborus viridis*«, *Papar cerni* kot *crna*, ampak prej *černa*. Sedij pod *c* nima nobene posebne fonetične vrednosti; pri Riniju je tudi *Cemerica polina mala* in *vela* »*Erythraea centaurium*«.

¹³ Mažuranič, Prinosi za pravno-povjestni rječnik, str. 273.

¹⁴ F. Riva, Tradizioni popolari venete, 1966, 84.

¹⁵ Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika², 38.

Malo je verjetno, da bi zapis *Ermang* »Anthemis cotula« odražal izreko katerega hrvaškega narečja. Za slovenščino takšna vokalizacija ni nič nenavadnega. Tudi končnice *-ac* niso brezpogojno znak srbohrvaščine. Alassia da Sommaripa piše npr. *ovas*, pri Riniju pa najdemo tudi *Sulçeç*, *Scoçeç*, celo *Scoçç* poleg *Tripu-teç*, *Treputaç* in podobno.

Nekatera imena, ki so v Šulekovi transkripciji popolnoma nesmiselna, se dajo razložiti s slovenskimi sredstvi.

Za »*Adiantum capillus — veneris*« ima Rinij obliko *Velcostini ulasi*. Smiselno bi bilo samo, če bi brali **velhot'ini vlasi*. V Dalmatinovem registru je *hut* »hotnica«, pri Gutschmannu v 18. stol. *hot* (i- deblo) in prevod *velhot za *Venero* kaže na dokajšnjo starost, prim. csl. *vel'moNža*. Csl. *chotb* pomeni ne samo »meretrix«, ampak tudi »desiderium«, medtem ko je stčeš. *chot* (m., f.) samo »soprog« in »soproga«. Seveda bo šele analiza grafike v originalu pokazala, če je ta vabljava domneva upravičena.

Tudi pri »*Calendula officinalis*« je mogoče dvomiti v Šulekovo branje *vritočno selie*. Med nemškimi imeni najdemo tudi *Kirchhoisblume*¹⁶. Temu bi ustrežal slovenski kalk *britočno zelje*. Na Krasu je še ohranjen apelativ *britih*, starejše *britof* »ograjn prostor pri cerkvi«¹⁷. Samo na tem ozemlju najdemo tudi toponima *Britoi*, italijansko *Centa* (*centa* »pas«).

Naj opozorim, da je pri branju Rinija Šulek pomešal dvoje slovanskih imen. Slovensko in deloma v Dalmaciji poznano *slak* v prvotnem pomenu »*Convolvulus*« je kakor blg. *svlak*, *slačec*, *s'vlek*, češ. *svlačec*, *slačec*, stčeš. *svlak* »*Convolvulus*« iz **s'v-lol-k* iz osnove **vel-* »viti, ovijati«. Pri Riniju je treba torej brati *slak*. Drugo je csl. *zлакb*, blg. *zлак* »*Carex*«, pl. *złakove* »trave«, ukrajinsko *zлак* in tudi rus. *zлак* »vrtna zelenjava«, rus. dial. *zolók* »muljava«. To je psl. *zolkb, ista osnova kot v *zelen* (Oštir, WuS IV 214; Vasmer, REW I 457). Za slovenščino omenjata *zлак* samo Jarnik in Miklošič. Toda samo *šmarni slak*, *slek* »*Calamintha officinalis*« utegne biti staro *zлак*.

Med *slak* in *zлак* je nedvomno prišlo do besednega križanja. Za srbohrvaščino navaja *zлак* »herba« samo Stulić. Rinij uporablja v pomenu »herba« dosledno *zelje*, tako *Belo zeglie*, *Jagnetie zeglie* »*Teucrium polium*«, *Zeglie jarabigne* »*Lithospermum officinale*«, *Fsenčivo selje* »*Delphinium staphisagria*«, *Glavoboglna zeglie* »*Conium maculatum*«, *Selie petrouo* »*Crithmum maritimum*«, *Selie pocoda* »*Euphorbia lathyris*«, *Ranno selye* »*Ajuga reptans*«, *Misseicino zeglie* »*Botrychium lunaria*«, *Smerdechye selje* »*Herba assa fetida*«, *Strasno selje uelo* »*Arum dracunculus*«, *Stivansco selie* »*Salvia pratensis*«, *Vritočno selie* »*Calendula officinalis*«. Samo v pomenu »herba« pozna *fele* Megiser v 16. stol., pri Gutschmannu v 18. stol. je to še stranski pomen. Za srbohrvaščino poznata ta pomen samo Belostenec in Stulić. Vendar je med današnjimi ljudskimi fitonimi izpričano več z *zelje* sestavljenih imen kakor v srbohrvaščini.

Posebne študije bo zahtevala uskladitev južnoslovanske oblike *jutrocel* »*Plantago*« s stčeš. *jietročel*, *jitrociel*, kar kaže na -ě- in slovaško *jatrocel* z -eN-.

¹⁶ Marzell, Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen, Lieferung V, str. 720, točka 6.

¹⁷ M. Kos, Primorski urbarji II, 61, 379; S. Vilfan, Slovenski etnograf, IX, 253.

Češki glagol *jietiti* »razvnamati, razdražiti« poleg csl. *obteNtriti, objeNtriti* »ardere facere« nima zanesljive etimologije (Berneker, SEW I 269). Litavsko *aitrūs* »jedek« se pomensko ne ujema. Ker je sln. tudi *Juterman* »demon, ki povzroča roso«¹⁸, ni izključeno sorodstvo z lit. *jaūsti* »empfinden, fühlen«, *jautrus* »munter« (sbh. *žustar* iz *jʙz-jaut-tro-?) s prevojno iztiritvijo zaradi začetnega j- in deloma s kasnejšo nazalizacijo.

Tudi *Pisana meta* »Tanacetum vulgare« pri Riniju proti *pisana metva* »Artemisia vulgaris« pri Šuleku zasluži pozornost zaradi verjetnosti pomena »huda, zla«, ohranjenega v slovenščini.

Sinonim *Fritna meta* je treba po vsej verjetnosti brati *Britna* in pridevnikov tipa *britnʙ namesto *britkʙ je v slovenskih zahodnih narečjih izredno veliko. Poleg tega uporablja Rinij vedno *meta* in nikoli *metva*. V slovenščini je *metvica* znano samo v severnovzhodnih govorih. Na srbohrvaškem ozemlju je najbolj razširjeno *metva* in *meta* se pojavlja samo sporadično.

Celotno Rinijevo gradivo bo zahtevalo še temeljitega vsestranskega študija tako s stališča slovenščine kakor tudi čakavščine. Ostro ne bo mogoče nikoli začrtati meje med obema jezikovnima področjima pred več kot petsto leti. Posamezni leksični arhaizmi, kakor *nalib* »omela« pri Riniju, sln. danes *nalep*, sbh. *naljep* v Dubrovniku (Vuk) in številna druga pa morajo pritegniti pozornost leksikologije, ki je najbolj internacionalna panoga lingvistike.

STAROGORSKI SLOVENSKI ROKOPIS IZ KONCA 15. STOLETJA

Tine Logar

1.

Filozofska fakulteta v Ljubljani

GRAFIKA IN JEZIK STAROGORSKEGA ROKOPISA

V koledarju Goriške Mohorjeve družbe za leto 1974, str. 140—143, je bivši župnik iz Št. Lenarta v Nadiški dolini in sedanji nadžupnik v Bujah preč. gospod *Angel Cracina* objavil in s krajšim člankom komentiral nov, doslej nepoznan slovenski rokopis, ki podobno kot Rateški rokopis vsebuje *očenaš, češčenamarijo* in *apostolsko vero*. Ta rokopis je že pred več kot 12 leti odkril nadškofijski knjižničar v Vidmu msgr. dr. Guglielmo Biasutti, ko je zbiral gradivo za zgodovino cerkve na Stari gori (Castelmonte) ob Idrijci, ki je do 1913. leta spadala pod čedadski kapitelj. Pri tem je v rokopisni knjigi *Bratovščine sv. Marije na Gori*, ki jo je našel v kapiteljskem arhivu v Čedadu in ima vsega 179 listov (358 strani), na zadnjih dveh listih (176 in 177) odkril omenjene slovenske tekste in nanje

¹⁸ Trstenjak, Slovenski glasnik IV, 1859, 16—17; Kelemina, Bajke in pripovedke 57.